

Olli Savela

Keskiluokka kadoksissa?

Kiinnostavaa tietoa maailman tuloeroista

Branko Milanovic: *Worlds Apart. Measuring International and Global Inequality*. Princeton 2005.

MAAILMANPANKIN TUTKIJA Branko Milanovic on kirjoittanut seikkaperäisen, mielenkiintoisen ja melko kansantajuisen kirjan *Worlds Apart. Measuring International and Global Inequality*. Teoksessaan Milanovic pohtii maailmanlaajuisten tuloerojen kehitystä. Samalla kirja osoittaa, että käsitteiden, mittareiden ja aineistojen valinnat vaikuttavat ratkaisevasti tuloksiin.

Kolme globaalien tuloerojen käsitettä

Tuloeroista käydyn vilkkaan keskustelun selkiyttämiseksi on hyvä, että Milanovic esittelee kolme maailmanlaajuisten tuloerojen käsitettä. Käsite 1 tarkoittaa painottamatonta maiden välistä tuloeroa. Tässä laskelmassa kaikki maailman maat saavat saman painon maan koosta riippumatta. Tulokäsitteenä käytetään yleensä bruttokansantuotetta tai bruttokansantuloa asukasta kohti. Tällä tavalla mitattuna maiden väliset tuloerot olivat melko vakaat 1960- ja 1970-luvuilla, mutta alkoivat kasvaa selvästi vuoden 1982 jälkeen.

Käsite 2 eroaa käsitteestä 1 siinä, että maat painotetaan asukasluvun mukaan. Näin saadaan paljon oikeampi käsitys asiasta kuin käsitteellä 1. Tämän käsitteen mukaan lasketut maailman tuloerot ovat kaventuneet jatkuvasti 1960-luvulta alkaen. 1980-luvulta alkaen pelkästään Kiinan talouden kasvu selittää tämän kaventumisen. Jos Kiina jätetään laskelman ulkopuolelle, ovat maiden väliset tuloerot kasvaneet 1980-luvulta lähtien.

Mainittujen käsitteiden merkittävin puute on se, että ne eivät ota huomioon maiden sisäisiä tuloeroja. Näihin käsitteisiin perustuvissa laskelmissa nimittäin oletetaan, että kunkin maan kaikkien asukkaiden tulot ovat yhtä suuret. Tämän takia Milanovicilla on kolmas käsite, maailman asukkaiden välinen tuloero, joka hänen mukaansa parhaiten kuvaa maailman tuloeroa. Se on ylivoimainen edellä mainittuihin käsitteisiin verrattuna siitä huolimatta, että suurin osa maailmanlaajuisista tuloeroista aiheutuu maiden välisistä eikä maiden sisäisistä tuloeroista.

Maailman tuloero

Periaatteessa käsitteen 3 mukainen maailman tuloerotilasto pitäisi laatia samalla lailla kuin maiden sisäiset tuloerotilastot: poimitaan otos kaikista kotitalouksista tai asukkaista ja tutkitaan heidän tuloensa. Sitten asukkaat laitetaan tulojen mukaiseen järjestykseen, ja lasketaan esimerkiksi gini-kerroin. Kerroin voi vaihdella välillä 0–100. Mitä suurempi gini-kerroimen arvo on, sitä suuremmat ovat tuloerot.

Käytännössä globaalia otosta ei vielä voi poimia. Teknisesti se olisi Milanovicin mukaan mahdollista, mutta toistaiseksi poliittiset syyt estävät sen. Niinpä ”maailman tuloerotilasto” joudutaan laatimaan käyttämällä eri maiden sisäisiä tulo- tai kulutuseroja kuvaavia tilastoja. Niissä kunkin maan väestö on laitettu tulojen (tai kulutuksen) mukaiseen järjestykseen ja jaettu joko viiteen (kvintili),

kymmeneen (desiili) tai kahteenkymmeneen (ventiili) yhtä suureen osaan.

Globaalia tulonjakotilastoa tehtäessä näin saatuja havaintoja verrataan keskenään. Myös tässä tarkastelussa joudutaan olettamaan, että kunkin ryhmän (fraktiin) sisällä kaikkien tulot ovat keskenään yhtä suuret. Näin kootusta aineistosta saadaan kuitenkin huomattavasti tarkempaa tietoa kuin kahden ensimmäisen käsitteen avulla.

Globaalit tuloerot kasvoivat vuosina 1988–1998

Milanovic on laskenut käsitteen 3 mukaiset gini-kertoimet vuosilta 1988, 1993 ja 1998. Hänen laskelmiensa mukaan gini-kertoimet olivat noina vuosina 62,2, 65,3 ja 64,1. Tämä tarkoittaa sitä, että maailmanlaajuiset tuloerot olivat hyvin suuret. Laskelmien mukaan tuloerot kasvoivat selvästi vuodesta 1988 vuoteen 1993, mutta laskivat sitten hieman vuoteen 1998 mennessä, jolloin ne olivat edelleen suuremmat kuin kymmenen vuotta aiemmin. Kovin suurina ei muutoksia voi pitää.

Globaalien tuloerojen suuruutta kuvaa myös laskelma, jonka mukaan rikkain 10 prosenttia saa puolet tuloista eli yhtä paljon kuin jäljelle jäävät 90 prosenttia.

Milanovic löytää kolme tekijää, jotka selittävät globaalien tuloerojen kasvua vuodesta 1988 vuoteen 1993. Ensinnäkin tuloerot kasvoivat rikkaiden maiden ja Aasian suurten maiden maaseudun välillä (eräät isot maat on jaettu aineistossa kaupunkiin ja maaseutuun). Toiseksi tuloerot kasvoivat Kiinan kaupunkien ja Kiinan ja Intian maaseudun välillä. Kolmanneksi tuloerot kasvoivat tuohon aikaan Itä-Euroopan entisissä sosialistisissa maissa.

Jälkimmäisellä jaksolla vuodesta 1993 vuoteen 1998 erot rikkaiden maiden ja Aasian suurten maiden maaseudun välillä kaventuivat, mikä yksinään selittää tuloerojen lievän kaventumisen tuona aikana. Sen sijaan tuloerot Kiinan ja Intian kaupunkien ja maaseudun välillä kasvoivat edelleen ja vaikuttivat päinvastaiseen suuntaan.

Milanovicin aineisto on niin laaja, että se sisältää tiedot yli sadasta maasta ja yli 90 prosentista

maailman väestöä. Samoja maita koskeva kolmen vuoden aineistokin kattaa 83–85 prosenttia maailman väestöstä ja 90–92 prosenttia maailman bruttokansantuotteesta.

Valuuttakurssin ongelma

Globaaleja tuloeroja laskettaessa joudutaan väistämättä tekemään valintoja, koska eri maiden tilastot eivät ole suoraan yhteismitallisia. Valinnat voivat vaikuttaa ratkaisevasti lopputulokseen. Aineistoja esimerkiksi eri maiden sisäisistä tuloeroista ja kulutuseroista on kuitenkin jo runsaasti.

Ensimmäinen valinta koskee sitä, miten eri maiden rahayksiköt muutetaan yhteismitallisiksi. Yhtenäistämässä voidaan käyttää voimassa olleita todellisia valuuttakursseja tai kunkin maan hintatasoon suhteutettuja, niin sanottuja ostovoiimakorjattuja, valuuttakursseja. Molemmissa menettelytavoissa on puutteensa.

Voimassa olleiden valuuttakurssien käytön ongelma on se, että maiden väliset tuloerot voivat muuttua hyvinkin nopeasti valuuttakurssien muuttuessa, vaikka tuloeroissa ei tapahtuisi todellisia muutoksia. Kun euro on muutamassa vuodessa vahvistunut dollariin nähden kymmeniä prosentteja, se ei tarkoita, että euromaiden asukkaiden tulotaso olisi vastaavasti kohonnut kymmeniä prosentteja Yhdysvaltojen tulotasoon nähden. Yhdysvaltoihin matkustava euromaan kansalainen hyötyy heikentyneestä dollarista, mutta matkustusmenot muodostavat vain pienen osan hänen menoistaan. Sama koskee muitakin tuonti-tuotteita, joiden hinta on sidoksissa dollarin kursisikehitykseen. Kansalaisten kannalta paljon tärkeämpiä ovat kotimaiset tuotteet ja ne tuontituotteet, joiden hintaan dollarin ja euron valuuttakurssi ei vaikuta.

Esimerkiksi Korzeniewicz ja Moran ovat käyttäneet todellisia valuuttakursseja mitatessaan globaaleja tuloeroja. He ovat perustelleet valintaansa sillä, että he eivät mittaa hyvinvointieroja (Savela 1999). Hyvinvointieroista ei tuloeroissa olekaan kysymys, mutta ehkä kuitenkin taloudellisen hyvinvoinnin eroista.

Mikä on oikea hintatasokorjaus?

Toinen vaihtoehto on käyttää eri maiden hintatasoihin suhteutettuja, ostovoimakorjattuja valuuttakursseja (purchase power parities, PPP). Ne ottavat huomioon eri maiden hintaerot ja kuvaavat paremmin kuin todelliset valuuttakurssit, miten paljon eri maiden kansalaiset pystyvät tuloillaan ostamaan. Myös tähän tarkasteluun liittyy monia ongelmia. Näissä PPP-laskelmissa käytetään yleensä niin sanottua Geary-Khamis-menetelmää, jonka avulla lasketaan jonkin vuoden ”keskimääräiset kansainväliset hinnat”. On todettu, että menetelmä antaa liian suuren painon rikkaiden maiden hintarakenteille ja yliarvioi köyhien maiden tuloja. Myös eri vuosia koskevat vertailut ovat ongelmallisia, koska kulutuskorien rakenne muuttuu ajan mitaan.

Todellisia valuuttakursseja käytettäessä saadaan yleensä tulokseksi se, että globaalit tuloerot ovat kasvaneet viime vuosikymmeninä. Vastaavasti ostovoimakorjattuja valuuttakursseja käytettäessä havaitaan, että tuloerot ovat pienentyneet. Dowrick ja Akmal (2005) ovat osoittaneet, että molemmat menetelmät johtavat harhaan silloin, kun maiden hintarakenteiden erot kasvavat. Näin näyttää käyneen.

Esimerkiksi EU-maiden sisällä hintarakenteet ovat samankaltaistuneet, mutta rikkaiden ja köyhien maiden hintarakenteet eivät ole samanlaistuneet vaan eriytyneet. Jos tällaisessa tilanteessa tuloerot pysyvät vakaina, Dowrickin ja Akmalin mukaan todellisiin valuuttakursseihin perustuva vertailu tuottaa kasvavia tuloeroja ja ostovoimakorjattuja valuuttakursseja käyttävä vertailu pieneviä tuloeroja.

Tämän vuoksi Dowrick ja Akmal käyttävät omissa laskelmissaan niin sanottua Afriatin indeksiiä, joka pyrkii välttämään molemmat harhat. Omalla melko suppealla aineistollaan he saavat tuloksen, että globaalit tuloerot ovat pysyneet lähes samoina vuosina 1980–1993: gini-kertoimen pisteluku nousi tuona aikana 70:stä 71:een. Heidän tulokäsittensä on bruttokansantuote asukasta kohti. Milanovicin laskelmat perustuvat ostovoimakor-

jattuihin tuloihin, jotka on laskettu ns. EKS -menetelmällä, joka tuottaa liki samanlaisia tuloksia kuin Afriatin indeksi. Myös hänen tulokäsittensä on toinen.

Tulokäsittien valinta

Toinen valinta koskeekin tulokäsitetä eli tulojen mittaria. Milanovic käyttää laskelmissaan tulokäsitetä kotitalouksien käytettävissä olevaa tuloa tai kulutusmenoja asukasta kohti. Bruttokansantuotetta ei voi käyttää, koska kansallisissa tulonjakotilastoissa ei lasketa kansantuotteen jakautumista asukkaiden kesken.

Olisi tietysti mahdollista suhteuttaa kansallisten tulonjakotilastojen fraktiilien käytettävissä olevat tulot esimerkiksi bruttokansantuotteeseen tai bruttokansantuloon eli skaalata ne uudestaan. Tällöin oletetaan, että kansantuote asukasta kohti kuvaa eri maiden ja eri maiden asukkaiden välisiä tuloeroja paremmin kuin tulonjakotilaston käsite, käytettävissä oleva tulo asukasta kohti.

Milanovicin laskelmat poikkeavat muista vastaavista laskelmista siinä, että hän ei tällaista skaalausta tee, vaan hän käyttää suoraan käytettävissä olevaa tuloa (tai kulutusmenoja) kuten kansalliset tulonjakotilastotkin. Kysymys kuuluu, kumpi kertoo paremmin eri maiden asukkaiden välisistä tuloeroista, bruttokansantuote vai kotitalouksien käytettävissä oleva tulo.

Bruttokansantuote vai käytettävissä oleva tulo

Kotitalouksien käytettävissä olevan tulon suhde bruttokansantuotteeseen vaihtelee maasta ja vuodesta toiseen – Suomessa käytettävissä oleva tulo on suunnilleen puolet bruttokansantuotteesta. Kotitalouksien käytettävissä olevaa tuloa laskettaessa bruttokansantuotteesta vähennetään eriä, joista suurimmat ovat välittömät verot, yritysten jakamattomat voitot ja poistot (kiinteän pääoman kuluminen).

Käytettävissä olevassa tulossa ei oteta huomioon verovarolla tuotettuja julkisia palveluita. Ne kuitenkin vaikuttavat taloudelliseen hyvinvointiin, ja siksi maiden välisiä tuloeroja on perusteltua las-

kea bruttokansantuotteen perusteella. Rikkaissa maissa julkisten palveluiden osuus bruttokansantuotteesta on huomattavasti suurempi kuin köyhissä maissa. Asian voi ilmaista myös niin, että käytettävissä oleva tulo jakautuu maailmassa tasaisemmin kuin bruttokansantuote.

Toisaalta bruttokansantuote sisältää esimerkiksi yritysten jakamattomat voitot, joita ei voi laskea kotitalouksien tuloiksi. Tämä puolestaan puhuu sen puolesta, että kotitalouksien käytettävissä olevan tulon avulla voitaisiin eri maiden kotitalouksien tulotasojen eroja kuvata paremmin kuin bruttokansantuotteella.

Milanovic esittää myös yhden aineistoista aiheutuvan syyn, jonka perusteella vertailuissa pitäisi käyttää kotitalouksien tuloja eikä kansantuotetta. Näyttää siltä, että hän luottaa enemmän Kiinan kotitaloustutkimusten tuloksiin kuin kansantuotelaskelmiin. Jos nimittäin Kiinan kotitalouksien käytettävissä oleva tulo skaalattaisiin uudelleen kansantuotelukujen tasolle, se osoittaisi liian nopeaa kasvua. Maiden sisäisiä tuloeroja tutkittaessa joudutaan joka tapauksessa käyttämään käytettävissä olevan tulon tai kulutusmenojen käsitettä eikä bruttokansantuotetta; sen vuoksi jomankumman käyttäminen myös maiden välisiä tuloeroja tutkittaessa ei ole huono ajatus.

Käytettävissä olevan tulon ongelmat

Käytettävissä olevan tulon käsitteeseen liittyy muitakin ongelmia. Ensinnäkin eri maiden tutkimuksia ei ole kovin hyvin yhtenäistetty. Tutkimusten sisältö voi vaihdella esimerkiksi siinä, onko omistusasuntojen laskennallinen asuntotulo tai laskennallinen kotityön tuottama tulo laskettu mukaan – jälkimmäisen osuus lienee suurempi köyhissä maissa. Milanovic ei ole näiden ongelmien takia ryhtynyt aineistojaan korjaamaan, koska se olisi suunnaton työ. Toisaalta samat vertailuongelmat saattavat koskea myös bruttokansantuotelukuja.

Omat ongelmansa liittyvät myös tulonjakotilastojen vertailukelpoisuuteen ja luotettavuuteen. Suomen kaltaisessa maassa niiden tuloksia voi pitää hyvin luotettavina, koska ne perustuvat suureksi

osaksi rekisteriaineistoihin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on kuitenkin havaittu, että kyselytutkimuksissa rikkaat ilmoittavat tulonsa eniten alakannttiin. Suurituloisin viisi prosenttia aliarvioi tulonsa noin 50 prosenttia, kun taas pienituloisin desiili aliarvioi tulonsa vain viisi prosenttia. Yleensä tällaiset vääristymät pyritään korjaamaan, mutta ei ole tarkkaa tietoa, miten se on eri maissa tehty.

Myös aineiston saatavuus tuottaa ongelmia. Euroopan ja Amerikan maista on yleensä saatavissa tulonjakotutkimuksia, mutta Aasiassa ja Afrikassa etusijalla ovat kulutustutkimukset. On siis käytettävää niitä tietoja, joita on saatavilla. Tätä Milanovic pitää laskelmiensa suurimpana ongelmana, koska kulutus tunnetusti jakautuu tasaisemmin kuin tulot. Hän ei ilmeisesti myöskään skaalaa kulutusmenoja mitenkään tulojen kanssa, vaikka osa tuloista jää – ainakin rikkailla – yleensä säästöiksi.

Jos tarkastellaan globaaleja tuloeroja pitkän ajan kuluessa, ei tulojen ja kulutuksen sekoittamisella välttämättä ole kovin suurta merkitystä. Ehtona on se, että joka kerta käytetään samaa aineistoa, joka on määritelty samalla tavalla vuodesta toiseen. Sama asia koskee monia muitakin aineistojen puutteita. Jos puutteet toistuvat samanlaisina vuodesta toiseen, voivat tuloerojen muutokset silti tulla melko oikein kuvatuiksi. Tuloerojen tasosta aineistot sen sijaan voivat antaa väärän kuvan.

Vertailujen suunta on kuitenkin ollut se, että on siirrytty tulotutkimuksista kulutustutkimuksiin. Niinpä aineistossa on joukko maita, joiden tutkimukset eri vuosilta ovat vaihtuneet tulotutkimuksista kulutustutkimuksiin tai päinvastoin. Näiden maiden osuus maailman väestöstä on alle viisi prosenttia, ja Milanovic pitääkin tästä syntyvää harhaa melko pienenä. Tulotutkimuksista kulutustutkimuksiin siirryttäessä voisi olettaa, että tuloksiin syntyy pieni vääristymä globaalien tuloerojen taasoittumisen suuntaan.

Ilmaispalvelut ja kotityö puuttuvat laskelmista

Sekä tulotutkimuksiin että kulutustutkimuksiin liittyy taloudellisen hyvinvoinnin mittaamisen kannalta edellä mainittu puute: ne eivät sisällä julkisia

ilmaispalveluita. Syynä on se, että niiden jakautumisesta asukkaiden kesken on hyvin vähän kansallisia tutkimuksia. Sen vuoksi julkisia ilmaispalveluita ei liene mahdollista ottaa huomioon laskelmissa ainakaan lähivuosina. Vähintään yhtä merkittävä puute on, että tutkimukset eivät yleensä sisällä kotityöllä aikaansaadun tulon tai kulutuksen jakautumista asukkaiden kesken.

Molemmat mainitut tekijät, julkiset ilmaispalvelut ja kotityö, luultavasti jakautuvat eri maiden sisällä tasaisemmin kuin käytettävissä oleva tulo. Sen sijaan on hyvin vaikea päätellä, miten niiden jakautuminen eri maissa on muuttunut ajan mittaan ja miten niiden mukaan ottaminen muokkasi tuloksia.

Vielä yhden valinnan Milanovic joutuu tekemään. Hän laskee tulot (ja kulutuksen) henkeä kohti, mutta ei ota huomioon perheissä syntyviä niin kutsuttuja yhteiskulutushyötyjä. Yleensä tulojakotilastoissa nämä yhteiskulutushyödyt otetaan huomioon ilmoittamalla kotitalouksien tulot kulutusyksikköä kohti. Esimerkiksi OECD-maissa nykyään käytössä olevan ekvivalenssiskaalan mukaan perheen ensimmäinen aikuinen vastaa yhtä, muut 14 vuotta täyttäneet 0,5 ja alle 14-vuotiaat 0,3 kulutusyksikköä.

Milanovicin ratkaisu hylätä yhteiskulutushyödyt on käytännön sanelema. Ekvivalenssiskaaloista ei aina ole tietoa, eri maissa käytetään erilaisia skaaloja eivätkä ne edes voi olla eri maissa samoja. Kulutusyksikköä kohden lasketut tulot aliarvioivat köyhien maiden tuloja, koska niissä on paljon lapsia. Näin tulokset voivat ilmentää liian suuria tuloeroja.

Minne maailman keskiluokka on kadonnut?

Milanovic esittää laskelmistaan monia muitakin mielenkiintoisia tuloksia. Kun hän jakaa maailman asukkaat rikkaisiin, keskituloisiin ja köyhiin, on köyhiä 78 prosenttia, rikkaita 17 prosenttia ja keskituloisia vain viisi prosenttia. Siitä hän saa aiheen kysyä, mihin maailman keskiluokka on kadonnut.

Rikkaat asuvat pääosin rikkaissa maissa ja köyhät köyhissä maissa, mutta rikkaissa maissa on noin 100 miljoonaa köyhää. Sattumoisin määrä on sama kuin köyhissä maissa elävien rikkaiden määrä. Kiinnostava on myös laskelma siitä, missä maailman rikkain yksi prosenttia asui vuonna 1998. Siihen kuuluvat rikkaimmat tuloryhmät seuraavista maista: Brasilia, Kreikka, Ranska, Kanada, Etelä-Afrikka, Hongkong, Italia, Irlanti, Luxemburg, Barbados, Yhdysvallat ja Chile.

Milanovicin laskelmat ovat tietysti jo hieman vanhoja, ja kirjakin on parin vuoden takaa. Milanovic itse varoittaa ennustamasta tulevaisuutta menneen kehityksen perusteella. Lähivuosina tulossa on uusia aineistoja, joten elämme mielenkiintoisia aikoja. □

Kirjoittaja työskentelee suunnittelijana kansantalouden tilinpidossa Tilastokeskuksessa.

Lähteet:

Dowrick, S. – Akmal, M. (2005): Contradictory Trends in Global Income Inequality. A Tale of Two Biases. The Review of Income and Wealth 2.

Savela, O. (1999): Tuloerot kasvussa maailman mitassa. Hyvinvointikatsaus 3.